

*Історія
міста*
Харькова
XX століття

 FOLIO

---

*Історія
міста
Харкова
XX століття*

*Харків
«Фоліо»
«Золоті сторінки»
2004*

ББК -63.3 (4УКР-4ХАР)6

I-90

Редакційна колегія:

Кушнар'юв Є. П. (співголова редколегії), *Шумілін В. А.* (співголова редколегії),
Ярмиш О. Н. (керівник авторського колективу), *Посохов С. І.* (відповідальний секретар редколегії),
Берест С. М., *Белова Л. О.*, *Єрмолаєв В. М.*, *Кравченко В. В.*, *Нечипоренко О. С.*, *Пилипчук М. Д.*,
Прокопенко І. Ф., *Р'яка Є. І.*, *Р'яка І. Г.*, *Сидоренко О. Л.*, *Сорока Л. С.*, *Тацій В. Я.*,
Ткаченко В. І., *Цигульов В. А.*, *Шкодовський Ю. М.*, *Шупгенко Л. М.*,
Калнаус Ю. А., *Жукова Ю. А.* (технічні секретарі)

Рецензент: академік НАН України

П. Т. Тронько

Художник-оформлювач

І. В. Осипов

В оформленні видання і вкладок використано фотографії

В. Бисова, Ю. Ворошилова, М. Федосова

Видання здійснено на замовлення Харківської міської ради

© «Фоліо», 2004

© О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн, Б. К. Мигаль, К. В. Астахова,
С. І. Антоненко, В. І. Астахова, Л. О. Белова, П. О. Богула, Л. А. Бортник,
Ю. П. Волосник, О. М. Головка, В. Д. Гончаренко, Ю. І. Грот,
В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев, В. В. Калініченко, Ю. І. Кисіль,
Т. В. Коломієць, С. М. Куделко, В. В. Міхєсва, С. О. Наумов, М. О. Олійник,
Т. Г. Павлова, В. В. Петровський, Т. І. Пікалова, С. В. Потрашков,
І. К. Рибалка, І. Ю. Робак, А. В. Скоробогатов, Д. М. Чорний, 2004

© І. В. Осипов, художнє оформлення, 2004

© В. Л. Бисов, фотографії, 2004

© «Золоті сторінки», вкладки, 2004

ISBN 966-03-2649-1 («Фоліо»)

ISBN 966-8494-44-X («Золоті сторінки»)

З М І С Т

РОЗДІЛ I. ХАРКІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	5
Територія. Населення. Харків як адміністративний центр.....	6
Територія. Населення.....	6
Адміністративний центр	13
Економіка Харкова.....	19
Головні тенденції розвитку промисловості.....	19
Харчова промисловість.....	21
Металообробна промисловість та машинобудування.....	23
Поліграфічна промисловість.....	24
Інші галузі промисловості	25
Постійна торгівля.....	25
Ярмарки.....	29
Кредитні установи.....	30
Зарплати, ціни, рівень життя	31
Міське господарство.....	34
Розвиток освіти, науки та культури.....	41
Освіта.....	42
Наука. Наукові товариства.....	52
Культурно-освітні організації та установи.....	57
Література.....	63
Преса.....	64
Драматичний театр.....	66
Кінематограф. Циркове мистецтво.....	70
Музика	74
Образотворче мистецтво.....	80
Архітектура.....	85
Суспільно-політичний рух на початку ХХ століття (1900-1904 рр.).....	87
Харків у 1905-1907 роках	95
Суспільно-політичний рух у 1907-1914 роках.....	111
Харків у роки Першої світової війни.....	120
Примітки.....	132
РОЗДІЛ II. ХАРКІВ У 1917-1941 РОКАХ	151
Харків у часи революції і Громадянської війни (1917-1920 рр.)	152
На хвилях революції.....	152
У вирі Громадянської війни.....	166

Суспільно-політичне життя (20-30-і рр.).....	184
Промисловий розвиток.....	203
Неп і відбудова промисловості. Початок реконструкції.....	203
Харківська промисловість на завершальному етапі реконструкції 1933-1940 років.....	222
Населення. Життя та побут харків'ян	235
Розвиток освіти та науки	245
Освіта.....	245
Наука	268
Розвиток культури та спорту	277
Примітки.....	293
РОЗДІЛ III. ХАРКІВ У ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941-1945 рр.)	309
Початок війни та мобілізація зусиль харків'ян на відсіч ворогу.....	310
Харків'яни в радянському тилу.....	327
Встановлення в окупованому Харкові «нового порядку».....	333
Рух Опору.....	346
Бої за Харків	351
Початок відбудови міста.....	358
Примітки.....	370
РОЗДІЛ IV. ХАРКІВ У ПЕРІОД ВІДБУДОВИ(повоєнне десятиріччя)	375
Органи влади і масові громадсько-політичні організації.....	376
Містобудівний розвиток Харкова	381
Житлове будівництво.....	382
Міське господарство.....	384
Транспорт.....	385
Труднощі відбудови промисловості.....	388
Поновлення форсованої індустріалізації	401
Життєвий рівень харків'ян.....	414
Охорона здоров'я. Фізкультура та спорт	417
Розвиток освіти та науки	423
Освіта.....	423
Наука	430
Розвиток культури та мистецтва.....	434
Література.....	435
Театральне життя.....	435
Образотворче мистецтво.....	438
Музична культура	440
Культурно-освітні установи	442
Примітки.....	444
РОЗДІЛ V. ХАРКІВ У СЕРЕДИНІ 50 - НА ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ.....	451
Населення міста.....	452
Міське управління. Міське господарство. Побут.....	458
Економічний розвиток.....	464
Суспільно-політичне життя.....	482
Соціальна сфера. Охорона здоров'я.....	497
Спорт та фізична культура.....	506
Освіта. Наука. Культура	511
Примітки.....	527

РОЗДІЛ VI. ХАРКІВ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.....	533
Громадсько-політичне життя.....	534
Міське самоврядування.....	554
Економіка, міське господарство.	
Забудова міста	581
Рівень і якість життя. Соціальний захист населення. Охорона здоров'я.	
Забезпечення громадської безпеки.....	616
Освіта, наука, культура. Журналістика. Фізична культура та спорт.....	637
Освіта.....	637
Наука	650
Культура.....	656
Журналістика.....	660
Фізична культура та спорт.....	664
Примітки.....	678
Післямова	681
Автори.....	683

- I-90 **Історія міста Харкова ХХ століття** / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн та ін.;
Худож.-оформлювач І. В. Осипов. — Харків: Фоліо; Золоті сторінки, 2004. — 686 с.
ISBN 966-03-2649-1 («Фоліо»);
ISBN 966-8494-44-X («Золоті сторінки»).

Колективна наукова монографія, яка підготовлена з нагоди 350-річчя м. Харкова, знайомить читача з історією одного з найбільших міст України. В центрі уваги авторів — політичне, економічне та культурне життя у ХХ столітті. Узагальнююча праця базується на попередніх наукових розробках та нових архівних матеріалах. Для науковців, студентів, учнів та викладачів, усіх, хто цікавиться історією Харкова та України.

ББК 63.3 (4УКР-4ХАР)6